

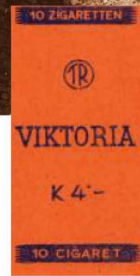
TABÁK

A TABÁKOVÉ VÝROBKY

(historie, pěstování, zpracování, legislativa)

Chesterfield
CIGARETTES

Vladimír Kubánek

Brno 2009

TABÁK

A TABÁKOVÉ VÝROBKY

(historie, pěstování, zpracování, legislativa)

Ing. Vladimír Kubánek

Předmluva

Vážení čtenáři, máte před sebou dosud nejkompexnější publikaci o tabáku a tabákových výrobcích. Vznikla po zjištění, že u nás a téměř s jistotou ani v zahraničí neexistuje kniha, která by podávala úplný obraz o tabáku, tj. od jeho pěstování až po tabákové výrobky, včetně legislativy.

Knihy, které byly dosud vydány, jsou buď knihy odborné, zabývající se jen částí problematiky, nebo populární, „**o doutnících**“, „**o dýmkách**“, dokonce i „**o tabáku**“, které v plné hloubce nedávají představu o této komoditě. Většinou v nich bývají jen všeobecné informace, často i omyly. Cílem bylo dát dohromady **populární - odbornou publikaci**, která by nejen jasně a srozumitelně dala kompletní obraz o této komoditě, ale třeba i připomněla starším kuřákům cigarety, které v mládí kouřili. Jak se to podařilo, nechám na vašem posouzení.

Chtěl bych poděkovat všem, kteří se nějakým způsobem podíleli na vzniku této publikace, především zaměstnancům firmy Imperial Tobacco (K. Prielcelová, M. Duben), CZ Tabák (J. Staněk) a dalším. Rovněž děkuji jmenovaným firmám a osobám za poskytnutí obrazového materiálu. Původní text publikace jsem napsal v roce 2005 ve spolupráci s výše jmenovanými tabákovými odborníky z České a Slovenské republiky, a nepředpokládal jsem, že bych ji vydal pro širší veřejnost. Vzhledem k tomu, že se přesvědčuji, že se o této komoditě tak málo ví, tj. především o **legislativě a padělcích**, rozhodl jsem se dát tuto publikaci po dílčích úpravách a doplnění k dispozici ke studijním účelům všem, které toto téma zajímá nebo uvedené informace potřebují pro svou práci (celníci, policisté, státní zástupci, soudci, poslanci, studenti apod.).

Úvod

Tabák pochází z Ameriky a náleží k botanické třídě „**Nicotiana**“. Existují tři podtřídy a to **petunioides**, **rustica** a **tabacum** s více než 100 druhů a skupin, nemluvě o podskupinách a odrůdách. V současné době se tabák pěstuje nejen v oblasti původu, ale celkem ve 117 zemích světa, kde je 33 milionů pěstitelů, v podstatě po celém světě v pásmu 45 š.š. a 30 j.š. na ploše p řibližně 5,14 milionů hektarů. Tabáková pole najdeme i v sousedním Německu, Slovensku a Polsku. V Čechách a na Moravě býval tabák také pěstován, ale pouze do roku 1994.

V minulosti byla největším producentem velkolistých tabáků Severní a Jižní Amerika. V současné době jsou velkými pěstiteli mimo Severní Ameriku i Čína, Indie, Brazílie, ale i africké země, jako je Zimbabwe, Malawi, Kamerun.

Z početné řady druhů a skupin tabáků se pro pěstování hodí k výrobním účelům jen dva druhy, a to **Nicotiana rustica** a **Nicotiana tabacum**.

Nicotiana rustica má menší význam. Pěstuje se v omezené míře jako technická plodina a v asijských zemích k výrobě tradičních tabákových výrobků.

Z **Nicotiana tabacum** bylo dlouholetým šlechtěním vypěstováno několik set odrůd s charakteristickými vlastnostmi, které jsou důležité z hlediska jejich použití. Jiné jsou požadavky na tabák používaný k výrobě cigaret a jiné k výrobě doutníků.

Pěstování tabáku a výroba tabákových výrobků je složitý proces. Než nadejde okamžik, kdy si kuřák zapálí cigaretu nebo tabák ve své dýmce, je tabák podroben řadě technologických operací a uplyne až několik let, než se dostane ke spotřebiteli. Po sklizni jsou listy sušeny na slunci, ve stínu či v sušárnách. Poté následují nejdůležitější kroky zpracování, jako je odžilování, fermentace a zrání.

Při sušení, fermentaci a zrání se mění vnitřní struktura tabáku. Jsou odbourávány bílkoviny, zvyšuje se obsah redukujících látek, snižuje se obsah nikotinu a tabák získává své typické aroma. U dýmkových tabáků se provádí ještě ochucování. Tabáky jsou macerovány v různých roztocích a esencích (rumu, whisky, fíkové šťávě).

Základním druhem tabáku pro většinu dýmkových a cigaretových směsí je viržinský tabák, jenž směsím dodává jemnou chuť, a dále **Burley** tabák, který dobře přijímá aromatické látky.

Další druhy tabáku se používají k harmonickému doladění chuti dané směsi. U cigaretových směsí jsou to **orientální tabáky**, které mají menší listy a specifické aroma.

U dýmkových směsí je to nejčastěji černý **Cavendish**, což je některá z odrůd viržinského tabáku a **Burley** tabáku, které jsou dvakrát fermentované, a dále technologicky nejzajímavější tabáky **Latakia** a **Perique**. Tyto základní druhy se dále člení (kromě dvou posledně jmenovaných) podle lokalit, v nichž jsou pěstovány. Půdní podmínky, klima a slunce dávají totiž stejným druhům různou chuť i barvu. Proto dnešní výrobci cigaretových, ale především dýmkových směsí používají tabák z celého světa.

Konečná chuť je pak výslednicí nejen rafinovaného smíchání, pečlivého zpracování a dostupnosti surovin v dané oblasti, ale především tradic.

Tabák

Historie

Tabák (angl. Tobacco) je stará kulturní rostlina Střední Ameriky. Sloužil již dávno v předkolumbovské době indiánům, v první řadě k náboženským účelům a léčebným metodám. Že se tabák kouřil již v dobách dávno minulých, dokazují nálezy dýmek v hrobech starých Aztéků, ti jej také **žvýkali**, **šňupali** a pravděpodobně i **polykali**, většinou však spolu s dalšími látkami, zvláště halucinogenními.

Indiánský kmen Huronů v Severní Americe si uchoval mýtus o původu tabáku. Říká se, že kdysi dávno byl velký hladomor a celá země se stala neúrodnou. Po mnoha prosbách poslal Velký Duch nahou dívku, aby uzdravila zemi a zachránila lid. Dotkla se země pravou rukou a v místě doteku vyrostly brambory a země se stala úrodnou. Kde se dotkla levou rukou, tam se země zazelenala a zaplnila obilím. Potom se dívka posadila a od tohoto místa se začal šířit tabák. Existují dvě interpretace této legendy. Tabák je buď darem pro mysl a brambory s obilím pro žaludek, nebo je poselstvím, které ukazuje, že dary od bohů nejsou zadarmo, ale kdo ví.

Starověk a středověk v Evropě neznal tabák, avšak kouření vonných listů, vonného koření a drog bylo rozšířeno a zmiňuje se o tom i Hérodot 500 let př. n. l.

S užíváním tabáku se jako první seznámili **Kolumbus** a jeho námořníci, kteří v roce 1492 přistáli u břehů Kuby. Dva námořníci z jeho posádky Rodrigo de Jereza a Louis de Torres si zde všimli, že domorodci zapalují jakési sušené listy a vdechují kouř. **De Jerez** to vyzkoušel, a tak se stal pravděpodobně prvním doloženým evropským kuřákem. Po návratu do Španělska ho inkvizice uvrhla do vězení, protože vyfukováním kouře tak své sousedy vyděsil, že ho udali jako člověka posedlého ďáblem. Tentýž rok byl dovezen tabák do Evropy, semena dorazila až v roce 1518,

kdy je přivezl účastník druhé Kolumbovy výpravy **Roman Pene**, a to z provincie Tabacco na ostrově San Domingo.

Poznámka z deníku K. Kolumba (*1446 - †1506), kterou si udělal o kouření tabáku v roce 1492

„Jsou to suché byliny, které jsou zabaleny do právě tak suchého velkého listu na způsob malých mušket, jež vidáme o svatodušních svátcích u dětí ve Španělsku, na jednom konci se to zapálí, na druhém se saje a vdechnutím pije kouř. Ten opojuje a uspává, zároveň však osvěžuje. Tyto muškety jmenují „tabakos“. I mnozí Španělé je kouří, když jsem je pro tyto barbarské mravy káral, odpovídali, že se již tohoto požitku nemohou vzdáti. Je mi záhadné, jaký užitek z toho mohou mítí“.

Zásluha o popularizaci tabáku mezi Evropany je připisována francouzskému velvyslanci v Portugalsku **Jeanovi Nicottovi**, který v roce 1560 poslal Kateřině Medičejské na francouzský královský dvůr tabáková semena a rozdrčené listy. Ona a její syn Karel IX používali tabákový kouř k léčení migrény a tím zajistili tabákové rostlině popularitu. Tabáková rostlina se začala nazývat **Herba Medicea**. V roce 1570 francouzský botanik **Jean Liebault**, který založil první plantáže tabáku ve Francii, dal na počest **Jeanu Nicotta** rostlině vědecký název **Herba Nicotiana**. Přesto se nadále používal název pocházející od indiánů, tj. **tobacco**.

Tabák byl tehdy považován za všelék, ovšem tato pověra vzala za své již koncem 16. století. Tabák se nejen kouřil, ale také šňupal.

Po objevení Ameriky roku 1492 Kryštofem Kolumbem se Sevilla stává jediným přístavem ve Španělsku, odkud mohly vyplouvat lodě do Nového světa a jediným přístavem, kam mohly být dováženy suroviny z Ameriky. Právě zde vznikla první **manufaktura** na šňupací tabák už v šestnáctém století a právě odtud začal šňupací tabák vítězné tažení Evropou.^A Vzhledem k tomu, že obchody šly dobře, byl v 18. století podle návrhu Sebastiena van der Borchta vystavěn rozsáhlý komplex nové **tabákové továrny**^B. Pracovala zde známá **Carmen**^C a dalších 10 000 dělnic. Od 17. stol. se začal ve světě rychle rozmáhat tabákový průmysl^D a všechny státy zavedly státní tabákový monopol. Jako první tabákový monopol zavedlo v roce 1575 Španělsko.

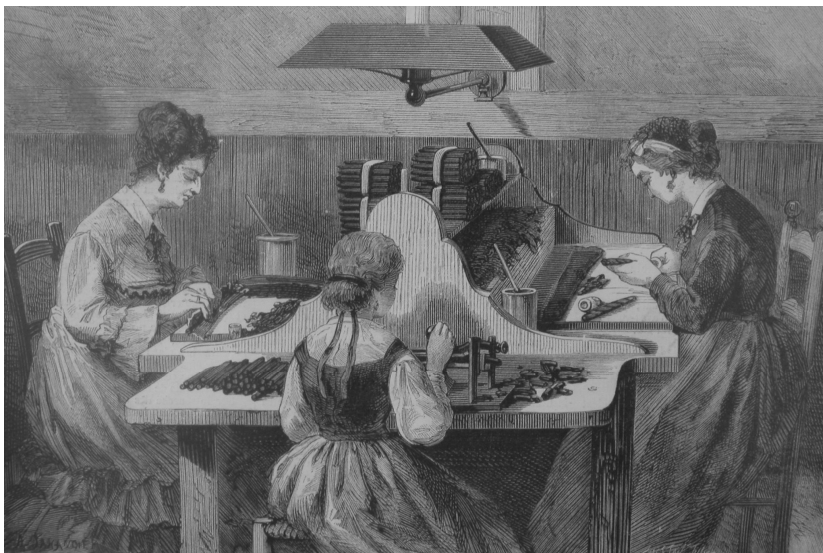

^A K nadšeným příznivcům šňupacího tabáku patřili v minulosti známí muži (celebrity) jako Napoleon I., Friedrich II. Veliký, pruský generál Helmuth von Moltke, R. Wagner, F. Schiller nebo E. Kant.

^B Je to druhá nejrozsáhlejší veřejná budova ve Španělsku po El Escorialu. Dnes zde sídlí Sevillská univerzita.

^C 3. března roku 1875 se dostává na jeviště pařížské komické opery nová zpěvohra "Carmen", ke které Georges Bizet (*1838-†1875) napsal fantastickou hudbu. Jednalo se o příběh vášnivě a krásně Carmen, lehkomyšlné svůdkyně, jejíž přelétavý život končí rukou odmítnutého milence.

^D Byly založeny např. známé virginské tabákové plantáže.

V českých zemích byl tabákový monopol poprvé zaveden patentem Leopolda I. z 20. května 1701. Byl sice v roce 1704 nahrazen dávkou z tabáku, ale roku 1723 byl zaveden znovu a stal se trvalým zdrojem státních příjmů. Tabák se kouřil z dýmek, k jejichž výrobě se používaly nejrůznější bohatě zdobené materiály. V 18. století se tabák již hojně šňupal a nádherně zdobené tabatěrky byly symbolem společenského postavení.

První cigaretu si ubalil do papírové tyčinky od střelného prachu a vykouřil egyptský voják v Turecko-Egyptské válce, a to v roce 1832, když se mu rozbila dýmka. Od tohoto roku začaly cigarety^A vytlačovat ostatní způsoby používání tabáku. V roce 1843 se ve Francii začínají vyrábět cigarety. V Německu byla první továrna na cigarety založena v roce 1862 v Drážďanech.

V roce 1847 jistý **Philip Morris**, londýnský trafikant, otvírá obchod, kde prodává ručně balené cigarety. V roce 1882 byl patentován stroj, který dokázal vyrábět 120 000 cigaret za den (dnes toto množství vyrobí stroje za 6 - 30 minut). V roce 1913 jsou uvedeny na trh cigarety zn. **Camel** a v roce 1924 dámské cigarety zn. **Marlboro**.

Cigarety zn. Marlboro a Philip Morris

Philip Morris na ulici Bond Street 22 otevřel malou prodejnu tabáku se svojí ženou Margaret a bratrem Leopoldem. Prodával obvyklé tabákové výrobky tehdejší doby, tj. doutníky „Havana,“ lulkový tabák „Virginský“ a šňupavý tabák. Na přání zákazníka balil velmi jemné cigarety z nejlepších tabáků Turecka, Egypta a Ruska.

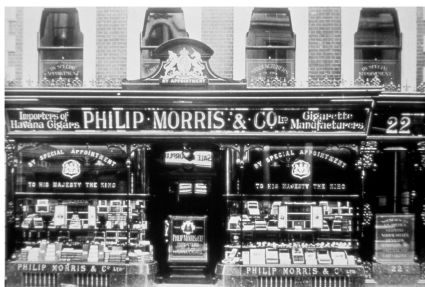
^A V roce 1843 tabákový monopol ve Francii začíná vyrábět španělské "papaletes", jak se říkalo výrobku, který vznikl mícháním nedopalků doutníků se šňupacím tabákem, aby měli i chudí co kouřit. Později se pro tento výrobek zavádí galský název, který je ve světě užíván podnes, tj. "cigarettes", což je zdobnělina tvaru "cigare" z původního španělského názvu "cigarro".

Jedna z jeho cigaret se nazývala „Marlborough“. Brzy pochopil, že cigarety jsou perspektivní zboží a zavedl nejprve mechanickou a později i strojní výrobu cigaret. Po jeho smrti v roce 1873 bratr Leopold přejmenoval obchod na Philip Morris & Company a v roce 1881 se svým novým společníkem na Philip Morris & Company and Grunebaum, Ltd.

Po skončení tohoto partnerství přejmenoval firmu na Philip Morris & Co., Ltd. V roce 1894 ztratila zakladatelská rodina nad podnikem kontrolu, kterou převzal William Curtis Thompson a jeho rodina. Během Thompsonova řízení byla společnost hlavním dodavatelem tabáku pro krále Edwarda VII. V roce 1902 se jeho rodina usadila v New Yorku, díky Gustavu Eckmeyerovi.

Dobová reklama

Bond Street 22

Majetkový podíl společnosti se rozdělil napůl mezi původní britské a americké partnery. Eckmeyer byl výhradní zástupce pro firmu Philip Morris na americkém trhu od roku 1872, dovážel a prodával cigarety vyrobené v Anglii. Rok 1919 byl pro osud společnosti rozhodující. Společnost Philip Morris v USA byla ovládnuta americkými akcionáři a usídlila se ve Virginii pod jménem Philip Morris & Co., Ltd., Inc. a začala používat logo Philipa Morrise s korunkou. Společnost začala vyrábět cigarety v továrně v Richmondu ve Virginii. V roce 1924 uvedla na trh dámské cigarety „Marlboro“ (poameričtění název „Marlborough“). Cigarety se vyráběly s bílým také červeným filtrem, na kterém nebylo vidět stopy rtěnky. Po třiceti letech, vzhledem ke klesající prodejnosti, byly přeměněny na pánskou cigaretu plné chuti (full-flavor). Filtr byl opatřen korkovým papírem a jako obal byla použita tvrdá krabička s potiskem tak, jak jej známe dnes. Během padesátých let se firma stala součástí americké kultury a brzy poté začal Philip Morris International vyrábět a prodávat své produkty po celém světě.

Díky masivní reklamě se známým plakátem s kovbojem, zahájené v roce 1994, se stala značka „Marlboro“ nejpřodávanější na světě.

Cigarety zn. Camel

V roce 1913 v městě Winston Salem v Americe vznikla jedna z nejnámějších a nejoblíbenějších ikon, cigarety zn. **Camel**.

Richard Reynolds, "otec" cigaret zn. Camel, našel svůj symbol ve vzdálené Asii. Vytvořil tak cigaretovou značku, jejíž pověst měla překročit hranice Ameriky. Richard Reynolds v té době musel čelit velké kritice, ale všechny překážky překonal a zn. Camel byla na světě. Tak vznikla originální cigaretová značka v konzervativní Americe na počátku minulého století.

Cigarety zn. **Camel** tak poznamenaly dobu a staly se symbolem svobody. Své místo na výsluní si získaly hlavně díky vysoké kvalitě

tabáku, duchem nové značky a vidinou dobrodružství. Reklamní kampaň v roce 1913, kterou Richard Reynolds rozjel, byla považována za velmi úspěšnou a lidé byli zaplavováni invazí jednohrbých velbloudů. Byl spojován s módní elegancí, novým životním stylem a uměním žít. Cigarety zn. Camel se staly ikonou doby.

Pěstování tabáku ve velkém se v Evropě šířilo postupně od západu k východu. V **Anglii** se tabák pěstoval již před rokem 1571. V **Holandsku** byly tabákové plantáže pravděpodobně již v roce 1605.

V **Německu** se tabák pěstoval v Alsasku již od roku 1620, v okolí Norimberka od roku 1630 a v Bavorsku od roku 1669.⁴

V **Čechách** se pravděpodobně první tabák pěstoval mezi lety 1570 až 1580 jako okrasná exotická rostlina a pro lékařské účely. V Mathiolově herbáři, který byl vydán v roce 1596, se hovoří o tabáku jako o dvou rozdílných bylinách a doporučuje se jako výborný lék na vnitřní a zevní rány. Během třicetileté války (1618 – 1648) se do Čech dostal zvyk kouřit tabák s anglickými žoldněi okolo roku 1620, ale v té době ještě nedošlo k nějakému masivnějšímu rozšíření tohoto zvyku. **Kouření** a **šňupání** se začalo šířit jako lavina po uzavření Vestfálského míru v roce 1648. Český sněm proto vydal v roce 1658 zákaz kouření, ale ne šňupání. Vzhledem k tomu, že se kouřilo dál, byl tento zákaz v roce 1664 zrušen. Od tohoto roku, tak jak tento zlozvyk zasahuje všechny vrstvy společnosti, rychle roste v Čechách spotřeba tabáku až do roku 1700.

Nejprve se prodával tabák „**kuřlavý**“ z brazilského a německého tabáku, později i z českého. Kolem roku 1680 se začal prodávat **viržinský tabák** z Ameriky, který byl považován za nejkvalitnější. **Kuřlavý tabák** se prodával ve formě lisovaných listů, ve smotcích a v provazcích. Kuřák si musel kousek odříznout a napěchovat do dýmky. Již v této době se kontrolovala kvalita, protože docházelo k míchání tabáku se shnilými listy, nebo se pro zvýšení váhy tabák vlhčil. U šňupacího tabáku dokonce prováděli tzv. vylepšování chuti močí a dalšími přísadami.

Příbramská kronika

„Za třicetileté války poznal lid od cizích vojáků tabák. Horníci jej kupovali ve smotcích a doma jej krájeli nebo drtili pro šňupání. Později byl sklad tabáku v Březnici, posléze prodávali tabák vlašští kupci v Příbrami usedlí (Fioroni, Macchini). V roce 1760 převzal prodej tabáku stát. První trafikant („tabarflieger“) byl rozárník Grafnetter v dnešním domě „U modrého hromu“. Venkované chodili pro kuřivo do Příbrami. Toho použili židé a pod záminkou nákupu ve městě obchodovali. Gubernium se obávalo, aby havíři židům neprodávali stříbro, proto nařídilo, že „jsouc při vzkvétajícím hornictví velká starost o to, aby nedocházelo k podvodům - židů ve městě trpěti nelze“ - 1784 nařídil krajský úřad v Berouně a „oberamt“ v Příbrami, že každý žid si vyzvedne u horního úřadu lístek, a jakmile dostane tabák, musí město opustiti. Poněvadž židé kupovali nejen pro sebe, ale i pro venkovský lid, rozhodla rada, že židům vydá lístek rychtář a zavede je k hornímu správci, aby jim vydal potřebnou paletu na tabák, kořalku a pivo. Tabák se zapaloval křesadlem a hubkou. Na kuřáky byly stížnosti, že zavinili požár, proto se na několika místech objevily tabulky "**Kouření tabáku na veřejných místech i v ulicích městských se přísně zapovídá**". V krčmách hořela lojová svíčka, pod níž na dubovém stole byly fidibusy, proužky starých papírů, jimiž si kuřáci připalovali“.

Pěstování tabáku jako zemědělské plodiny začalo v Čechách okolo roku 1665 - 1667, a to v **Maštově**, **Vilémovicích** a **Vintřově**, což jsou osady poblíž **Kadaně**.⁴ Pěstování tabáku se postupně šířilo do všech krajů. Nejprve se pěstoval **viržinský tabák** (*Nicotiana tabacum*) a okolo roku 1785 se začal pěstovat „**Tabák selský**“ (*Nicotiana rustica*), který postupně vytlačoval pěstování viržinského tabáku.

Pěstování tabáku a jeho sušení bylo pracné a časově náročné. Proto prvními pěstiteli nebyli sedláci zatíženi robotou, ale faráři, zahradníci a osazenstvo panských dvorů. Postupně převzala pěstování tabáku především města, respektive rodiny řemeslníků na malých políčkách. V roce 1722 se tabák pěstoval v okolí **Prahy, Kolína, Berouna, Hradce Králového, Chlumce, Českých Budějovic, Jindřichova Hradce, Pardubic, České Lípy** a dalších.⁴

V roce 1723 tabáčním patentem bylo nařízeno odevzdávat tabák do nových manufaktur a nesměl se zpracovávat po domácku. Rovněž pěstitelé měli ohlašovací povinnost udat výměru pozemků, na kterých budou tabák pěstovat. Panské dvory tím ztratily pohnutku pěstovat tabák pro svou potřebu a dodávat tabák monopolu se jim nevyplatilo. Došlo k podstatnému snížení míst, kde se tabák pěstoval. V roce 1727 bylo již pěstování tabáku omezeno jen na kraje, které ležely poblíž manufaktur zpracovávajících tabák, a to v **Praze** a v **Hradci Králové**.

V roce 1734 byl vydán **první zákaz** pěstování tabáku v Čechách. Po vykoupení tabákového monopolu českými stavy v roce 1737 se pěstoval tabák v okolí **Berouna, Českých Budějovic, Hradce Králového, Nového Bydžova, Týniště** a **Kolína**.⁴

Roku 1764 došlo v Čechách ke zdražení tabáku. Když dřív byla libra šňupavého tabáku za 18 krejcarů, pak po zdražení stála 1 zlatý. Libra kuřlavého tabáku přišla na 4 krejcaru, 1 loket krouceného tabáku 2 grešle, což bylo jeden a půl krejcaru.^A

Židé v Písku³⁰

R. 1764 vydala tabáková režie tarif cen, za něž se mají její výrobky prodávati. Těch lepších druhů Marek Kavka neměl na skladě. Měl jen kuřlavý tabák v listech a svitcích, též zvláštní žebra v listech, asi 173 liber, mnohem více pak šňupavého tabáku (příkl. "ordinér" 7 soudků), dohromady 763 liber. Lepší druhy byly v pikslách, příkl. Santaman, Tresexcellent, Spaniol, fialkové Rappé. Prodej vynášel ročně jen 220 zl., avšak daň byla dvakrát tak veliká, z čeho lze vidět, že nebyla spravedlivě rozdělena.

Po roce 1793 se již pěstoval tabák, a to „**selský**“, pouze v okolí Kolína a Týniště. V roce 1806 byl vydán **definitivní zákaz** pěstování tabáku v Čechách, což bylo zdůvodněno nízkou kvalitou tabáku oproti tabáku pěstovanému v Uhrách.

Do roku 1783 stát propachtovával tabákový monopol. Vzhledem k velkým ziskům pachtovních společností bylo pohnutkou pro císaře Josefa II využít výnosu tabáčního monopolu pro potřeby říše. V březnu 1784 vydává patent, tzv. **Tabákový dekret**, kterým byl zaveden "**tabákový monopol**" státu.

Od tohoto roku byl výkup tabáku, výroba a distribuce tabákových výrobků v rukou státu, respektive „**tabákové režie**“. Byl zakázán dovoz brazilského tabáku, který se měl nahradit domácím tabákem z Uher, to byl zejména bavorský šňupací tabák „**brizil**“, „**prizil**“ vyrobený z brazilského tabáku. V té době se všichni vyznavači šňupání shodli na tom, že brazilský tabák je co do chuti nenahraditelný, a tak začala éra pašování šňupacího tabáku a brazilského tabáku. Ten se za zavřenými dveřmi potajmu často míchal i s "**císařským**" tabákem, ale také k zvýšení zisku s různými přísadami, jako byl popel, pepř anebo švestky. Pašeráci působili zejména na západní straně Šumavy, v lokalitě Modravských slatí. Éra pašování tabáku skončila v roce 1933, kdy byl lapen vyhlášený pašerák přezdívaný **Tabákový Petr**.

Z historie Chlumce

Od roku 1825 bydlí v domě Jan Eduard Kober, vysloužilý setník, syn Jakuba Kobra, vrchnostenského lékaře. Setník Kober obdržel odměnou za vojenskou službu

^A Smiřická kronika

hlavní sklad tabáku a kolků, který otevřel v tomto domě. K provozování tzv. **Abaldy**^A měl skladníka a sám bydlel s rodinou v Majorátu. Patřil k váženým občanům města.

Právní základ "**tabákového monopolu**" byl pak upraven „celním a monopolním řádem“ z 11. července 1835. Řád spolu s prováděcím předpisem z 31. ledna 1836 upravil jednotně s účinností od 1. dubna 1836 celní a monopolní právo^B v rakouských zemích mimo Uher, Sedmihradsko a Dalmácie. V Uhrách se sice pokoušeli o zavedení tabákového monopolu již v 1. polovině XVIII. století, skutečně však byl po vzoru rakouském až v roce 1850. Ale i potom zde bylo dovoleno volné pěstování tabáku pro vlastní spotřebu pěstitele i pro vývoz a byl trpěn soukromý obchod se surovým tabákem. Tyto úlevy byly postupně odstraňovány a v roce 1887 byla zrušena výhoda pěstování tabáku pro vlastní potřebu.

Stát v této době bděl i nad prodejci tabákových výrobků a ne každý dostal povolení k prodeji. Tabákové výrobky a noviny se prodávaly v „**tabáčních trafikách**“ (Tabaktrafik), později se jim začalo říkat "**trafiky**". Prodejce byl „**trafikant**". Kontrolu prodeje prováděli tzv. inspektoři tabáčních trafik. V této době je zákazníkům nabízen nejen fajfkový tabák, ale i šňupací a žvýkácí tabák a dovozemé doutníky „**Kuba**“, „**Britanika**“, „**Portorika**“, „**Havana**“ a „**Trabuka**“.

Fronta na tabák^C

První domácí doutníky přišly na trh v roce 1843 a byly vyrobeny v **Hodoníně**. Ke konci šedesátých let se v trafikách začaly prodávat dokonce cigarety, ale ještě ne v dnešní podobě. Byly to dutinky z hnědého papíru, tlusté jak prst, cca 20 cm dlouhé, naplněné řezaným tabákem. Na obou koncích byly přilepeny krátké kornoutky z

^A Hlavní sklad tabáku a pak trafika vůbec. Slovo to pochází z rumunského abaldá či apalta (najatý sklad), a vzniklo prostřednictvím albánského apalto (najatý dvůr) a z italského appalto (nájem).

^B V důsledku recepčního zákona č. 11/1918 Sb. staly se tyto předpisy součástí právního řádu nově vzniklého Československa.

^C Poskytl p. **Zdeněk Flídr** - digitální archiv atelieru **Šechtla & Voseček** (<http://sechtl-vosecek.ucw.cz/>)

bílého kartonu s otvorem na hrotu. Před zapálením se cigareta musela rozlomit tak, že vznikly dvě samostatné cigarety. Tento druh kuřiva nenašel velkou oblibu a brzy se jako náhrada objevily krátké cigarety bez filtru, které se průmyslově (ale ručně) začaly vyrábět v roce 1860 v Hodoníně z orientálního tabáku odrůdy „Samsun“. Jedno balení cigaret v papírových krabičkách obsahovalo 100 ks cigaret. Kolem roku 1870 byly v Rakousku v prodeji cigarety v papírových krabičkách se značkou dvouhlavého orla.

Další cigarety, které tabáková režie vyráběla, byly zn. **Jenidge, Dames, Drama, Virginia a Uherské** a na počátku 19. století to byly zn. **Sultánka, Císařské, Dames, Hercegovina, Sport, Drama a Uherské**.

V Rakousko-Uhersku v roce 1896 bylo prodáno za 93 205 869 zl. tabákových výrobků, což bylo o 3 540 637 zl. více než v roce 1895. Nejvíce se prodalo (prokouřilo) v Čechách (25 081 676 zl.) a v Haliči (12 045 356 zl.). **Dramek** se vykouřilo 1 100 mil., krátkých 516 mil., **portorik** 209 mil., **sultánek** 208 mil., **trabuk** 4,5 mil. a **britanik** 37 milionů kusů. Dohromady se vykouřilo 1 244 mil. doutníků (o 2,2 mil. kusů více než roku 1895) a 1 995 mil. cigaret (o 1,8 mil. kusů více než v roce 1895).²⁷

Z dobového tisku (1918)

„V listopadu a prosinci opustili nás také zajatci, kteří byli přiděleni zde na práci ve dvoře a u rolníků. Ve dvoře byli Čerkesi, u rolníků Rusové a Italiani. U mě se vystřídali 3 zajatci ruští. Zvláštního prospěchu jsem z jejich práce neměl. Jeden byl z továrny oděské, rolnické práci nerozuměl a ti dva také do práce se nehnali. Nejvíce času strávili žmolením cigaret. Vzalí kus novinového papíru a když nebylo lze dostat tabáku v trafice, byly dobré drtiny ze sena, které si vybírali pod žebřem vedoucím na sennou kolnu“.

V roce 1918 vzniklé **Československo** prostřednictvím čl. tabákové režie převzalo státní tabákové továrny a státní trafiky. Trafikanty nadále vybíral a jmenoval stát, protože si ponechal tabákový monopol (monopol byl i na sůl a alkohol). Prodej tabákových výrobků byl organizován za pomoci soukromých podnikatelů, kteří vedli sklady a trafiky. Sklady tabáku (abaldy) byly jednak velkoobchodní (hlavní sklady) s nestálou provisí skladníka 0,6 – 3 %, jednak sklady s paušální provizí. Hlavní sklady odebíraly kuřivo přímo od prodejních orgánů tabákové režie, sklady pak od hlavních skladů. Prodej tabákových výrobků probíhal za stanovené prodejní obchodní ceny jednotlivým trafikantům určitého jim úředně stanoveného obvodu.

Tabáční trafiky se dělily na **"veřejné,"** prodávající zboží komukoliv, a **"domácí,"** tj. obstarávající prodej jen pro určitý okruh zákazníků, např. pro návštěvníky hostince. Veřejné trafiky pak byly **"samostatné"** a **"nesamostatné,"** tj. spojené s nějakou jinou živností, **"stálé"** a **"dočasné,"** např. po dobu výstavy. Zisk tabáční trafiky spočíval v pevně stanovených 10 % z prodejní ceny kuřiva, případně z výnosu prodeje cenin a jiných věcí. Mohly být zřizovány pouze po povolení. Zadávání povolení se provádělo jednak cestou veřejné soutěže (trafiky konkurenční), jednak přímým propůjčováním (trafiky koncesní).²⁷

Přední nárok na udělení trafiky příslušel vysloužilým invalidům (legionářům) z 1. světové války, odtud pramení úsloví **"dostat trafiku,"** což znamená dostat dobré a spolehlivé živobytí. Není divu, že dodnes nejen starší generace říká prodejním novin a cigaret **"trafiky"**.

Vyloučeny byly např. osoby odsouzené pro majetkové nebo důchodkové trestné činy, a pak vůbec osoby, od nichž nebyla záruka řádného vedení obchodu, zejména bylo-li jim vedení obchodu odňato pro nesprávnost nebo nepoctivost. Poměr

skladníků a trafikantů ke státu byl soukromoprávní a jejich práva a povinnosti byly určeny především tzv. ustanovovacím protokolem.

Národní shromáždění Středa 27. listopadu 1918

„A teď něco pro kuřáky. Po celá 4 léta měli jsme nedostatek tabáku, doutníků, cigaret atd. Najednou dovídáme se, že v Československé republice jeden z nejhlavnějších skladů tabáku má pronajatý bohatá Vídeňkačka, která nikdy v Praze nebydlela (**Hlasy:** "Slyšte!"), ona však nevede sklad onen v režii, nýbrž pronajala ho chotí **presidenta krajského soudu** v Českých Budějovicích, která zde také nebydlela a nebydlí, a nyní v době války pronajala sklad onen do třetí ruky, takže z něho vlastně žijí a tyjí tři, mezi nimi choť **presidenta krajského soudu** (**Hlasy:** "Slyšte, slyšte, skandál!"). Upozornuji dále, že jiná trafika je pronajata chotí známého pražského milionáře (**Hlasy:** "Slyšte, slyšte!") a podám o tom ministerstvu financí konkrétní případy k vyšetření. Nedivte se potom, že jezdilo se do skladu tabáku se zavřenými kočárky a že se vyváželo pryč (**Hlas:** "A to se vyváželo pryč a bukové listí dávalo se našim lidem!"). Proč to uvádím? Kolik je trafikantů a trafikantek v Československé republice a ti všichni vědí o tomto šlendriánu, který ještě není v Československé republice odstraněn.“

Národní shromáždění Pátek 27. června 1919

„V trafikách je takový stav, že se hájí názor, že tomu, komu je trafika přiznána, má zůstatí bez ohledu na jeho majetkové poměry. Proto se objevuje takový zjev: Trafika na Příkopech v Praze v Bazaru, jejímž majitelem je pan Kohout, nese ročně 28.000 K. **Kdo je to:** pan Kohout? Je to boháč, jehož manželka má také trafiku, a to ve Vodíčkově ulici proti Jámě. Trafiku na Poříčí vedle Wertheimerovy školy vlastní pan Waldes, otec známého továrníka-milionáře z Vršovic, který má z ní nájem. Jistě zde je ten případ zvláště křiklavý, poněvadž jistě pan továrník Waldes je tak bohatý, že by mohl svého otce uživit a nemusil by ho nechat plahočit se v trafice.

Dále: trafiku v Praze VII. proti Umrathově továrně má pan Bloch, vlastník 2 domů, kupeckého obchodu a půlmilionového jmění. Sklad tabáku na Malé Stráně v Letenské ulici má vdova po dvorním radovi rakouském, bydlící ve Vídni, a zde má jen zástupkyni, která neumí takřka ani česky mluvit.“

V roce 1922 bylo v Československu prodáno za 1 705 milionů Kč kuřiva, což obnášelo jen na daní z tabákových výrobků přínos do státní pokladny 1 576 milionů Kč. V roce 1924 příjmy z tabákové režie činily již 1 744 737 000 Kč.

V roce 1928 prodej tabákových výrobků živil cca 43 640 trafikantů, 437 skladníků a asi 1 250 jejich pomocných sil. Jejich příjem z prodeje tabáku (provize) činil okolo 243 mil. Kč.²⁷

Nejvyšším správním úřadem pro "**tabákovou režii**" bylo ministerstvo financí. V čele podniku "**tabákové režie**" stál šestičlenný správní sbor.^A Účetní a pokladní revize vykonávala tříčlenná stálá revizní komise, která předkládala své zprávy ministerstvu financí a správnímu sboru.

Bezprostřední vedení a správu podniku po stránce administrativní, obchodní, hospodářské a technické vykonávalo "**Ústřední ředitelství tabákové režie**" se sídlem v Praze, kterému byly podřízeny tabákové továrny v Čechách (7), Moravě (6), Slovensku (5) a Podkarpatské Rusi (1). Dále to bylo 6 úřadů nákupu tabáku a jedna nákupní komise, jichž úkolem bylo řídit a kontrolovat pěstování tabáku a převzatý tabák zpracovat (třídít a fermentovat) pro výrobní potřeby a rovněž 5 úřadů prodeje

^A Zřízený podle vládního nařízení čis. 206/1924 Sb. z.

tabáku (Praha, Plzeň, Olomouc, Brno, Zvolen), které prováděly výhradní distribuci tabákových výrobků ve svém obvodu.

V roce 1919 bylo zaměstnáno v tabákové režii 18 000 lidí, v roce 1922 stoupl počet na 19 400. V roce 1928 tabáková režie zaměstnávala ve svých provozovnách, včetně ústředního ředitelství: 318 úředníků, 21 lékařů, 68 kancelářských sil, 282 podúředníků a zřizenců, kterým bylo vyplaceno na mzdách 14,5 mil. Kč. Stálých dělníků zaměstnávala 11 888 a na jejich mzdy bylo vynakládáno celkem 115 mil. Kč. Kromě toho podle potřeby, vždy několik měsíců v roce zaměstnáno při úřadech nákupu tabáku asi 2 000 dělníků, kterým bylo vyplaceno na mzdách 7,5 mil. Kč.²⁷

V roce 1938 měla tabáková režie 562 zaměstnanců včetně pomocné kancelářské služby, dělníků 5236, z toho 4999 stálých a 237 sezónních.

Čtvrtek 25. listopadu 1926 (53. schůze poslanecké sněmovny)

Pán minister soc. pečlivosti hovoril tiež o tom, že v našej republike je dané invalidom asi 16.000 trafik, že zväčša ako vypadajú tí trafikanti, o tom sa presvedčíme, keď sa prejdeme po niektorých dedinách, na príklad pozrite sa (ukazuje obrázek), tu mám jeden obrázok, jedného takého dedinského trafikanta invalidu. On je bosý a žena tiež bosá a čakajú, kto k nim príjde tú trafikú kúpiť.

Za to, že sa dal otfografovať, že vraj robí škandál Československej republike, dostal 14 dní väzenia.

Ústřední ředitelství tabákové režie

zřízené v prvních dnech samostatnosti se zpočátku tísnilo několik měsíců v budově zemského finančního ředitelství v Praze (paláci U Hybernů). Umístění zde bylo nouzovým opatřením, poněvadž úřad spravující důležité státní podniky s ročním výnosem přes půl miliardy korun nemohl být bez přístřeší.

V březnu roku 1919 je umístěno v budově německého gymnázia ve Štěpánské ulici. Na toto umístění bylo od prvopočátku nazíráno jako na ubytování prozatímní, a bylo proto nepřetřžitě jednáno o získání jiných místností pro ředitelství, a to na Smíchově, ve Vyšehradské třídě na Novém Městě pražském, na Karlově náměstí, v barácích na parcele náležející klášteru "Sacre Coeur"^A na Smíchově a konečně o postavení nové budovy pro ředitelství poblíž pomníku Palackého v Podskalí.

Když ze všech těchto projektů pro závažné překážky sešlo, bylo konečně zajištěno pro ústřední ředitelství tabákové režie vhodné staveniště na Královských Vinohradech na tzv. Seidlově poli.²⁷

Objekt, čtyřpatrová rozsáhlá trojkřídlá budova z tmavší hudečkové žuly o dvou nárožích nepravidelného půdorysu, byl vystaven v letech 1926 až 1928 podle projektu architekta **Aloise Dryáka**.^B

^A Sacre Coeur v Holečkově ulici v Praze na Smíchově je vznešený novogotický kostel z konce 19. století.

^B Narodil se v roce 1872 v Olšanech u Slaného, měšťanku vychodil v Pcherách. Mimo jiné jeho dílem je podstavec pomníku Františka Palackého v Praze (1907 - 1912), podstavec pomníku sv. Václava na Václavském náměstí v Praze (1912 - 1925) a také Velký strahovský stadion v Praze (1926). Tento vynikající architekt zemřel 6. června 1932 v Praze.

Do budovy na nároží ulice Slezské a Blanické na Vinohradech se **ředitelství čsl. tabákové režie** přestěhovalo ještě v roce 1928.^A

Uváděný přínos tabákové režie do státní pokladny byl v roce 1919 celkem 779 milionů Kč a v roce 1920 celkem 1203 milionů Kč.

V roce 1921 bylo vyrobeno 547 mil. doutníků, 5 528 mil. cigaret a v roce 1927 to již bylo 293 mil. doutníků a 11 088 mil. cigaret. Úhrnný příjem za prodané tabákové výrobky byl v roce 1921 celkem 1 933 mil. Kč a v roce 1927 celkem 1 882 mil Kč.²⁷

Čsl. tabáková režie vyráběla v roce 1929 cigarety značky **Zora, Sport, Egypt, Praga, Tatra, Dames, La Fleur, Bosna, Slavia, Legie, Ghiubek, Yakà, Stambul.**

Celkem bylo v tomto roce prodáno 11 922 756 000 cigaret. Nejprodávány byly cigarety zn. **Zora** (5 805 mil.), **Sport** (3 810 mil.) a **Egypt** (2 212 mil.).

Většina tabáku pro výrobu cigaret se dovážela, a to především americký „**White Burley**“ a „**orientální tabáky**“ z Balkánu.

Nejkvalitnější orientální tabák se dovážel z Turecka, a to odrůda „**Uzo Samsun**“.

Dalším kvalitním tabákem používaným k výrobě cigaret zn. **Legie** byla odrůda „**Tašova**“ a „**Smyrna**“. V roce 1934 byly nejpobulárnější cigarety zn. **Zora** (75,6 %), **Letka** a **Vlasta**.

K výrobě doutníků a viržinek se dovážel tabák z Brazílie a Indonésie. Domácí tabák byl především používán jako „fajtkový“ tabák a jako příměs do levných cigaret. Pěstovaly se odrůdy „**Zahradní**“, „**Debrecínský**“, „**Tiský**“ (*Nicotiana tabacum*) a „**Čerbel**“ (*Nicotiana rustica*).

Čtvrtek 15. prosince 1927 (110. schůze poslanecké sněmovny)

Když jsme u těch trafik, na něco chci upozorniti naši slavnou tabákovou režii. Zvláště kuřáci tabáku strašně si stěžují na mnohé výrobky naší tabákové režie, a zejména na viržinky. Kdo je viržinkářem a kupoval je před válkou, pomalu je odvyká kouřiti, poněvaď to není to, co kdysi bývalo. Jsou nevysušené, mokré, nechutné atd. Proto je potřebí, když už tabáková režie tolik vynáší, aby také výrobky z tabákové režie byly dobré. Kuřáci, kteří dávají peníze za tyto výrobky, chtějí míti pořádný výrobek. Ten obyčejný tabák, ta obyčejná pakle tabáku, podívejte se, co tam je. Kolikrát tam není tabák, jsou tam žebra z tabáku, jak říkají kuřáci, že jsou tam ze starých košťat chvoje. A právě proto zde apelují, aby tabáková režie, když už se vydělává a za tabák se platí, aby také kupci, kteří peníze za tabák dávají, měli požitek z tohoto tabáku.

V roce 1919 se v ČSR na Slovensku pěstoval tabák na ploše 496 ha a v následujícím roce už na 960 ha. V roce 1927 byl již tabák pěstován na 5 387 ha (5 022 pěstitelů) a sklizeno bylo 76 214 q tabáku v ceně 47 996 494 Kč.

V r. 1928 byl tabák pěstován na ploše 5 962 ha a sklizeno bylo 68 069 q tabáku v ceně 45 886 864 Kč. Tabák v r. 1928 pěstovalo 4 415 pěstitelů v 306 obcích.

Největší výměra pěstování byla v letech 1932 - 1935, kdy se tabák pěstoval na ploše 10 000 ha a sklizeno bylo od 117 776 q do 136 311 q surového tabáku. Pěstoval se především na Slovensku a jen část produkce pocházela ze Zakarpatské

^A Vlysy na fasádě jsou zdobené reliéfy na motivy výroby a prodeje tabáku, autorem je Josef Jiříkovský, autorem reliéfní výzdoby vrat a na schodišťové podestě je Jaroslav Horejc. Dnes je dům sídlem Krajského obchodního soudu.

Ukrajiny. Na Moravě se pěstoval pouze pokusně na 2 ha. Pěstování tabáku ve větší míře na Moravě nastalo až za protektorátu a po válce.

Vypěstované množství nestačilo k výrobě, a tak byl tabák každoročně dovážen (1935 - 116 060 q) z ciziny. Pokud se týká pořadí čs. dovozu v celkovém světovém obchodu s tabákem, stála bývalá republika hned za největšími dovozními zeměmi, tj. za Německem, Velkou Británií, Holandskem a Francií.

V důsledku "**tabákového monopolu**" mohl být tabák u nás pěstován jen pod kontrolou a na základě zvláštního povolení (licence). Licence se udělovala jen na větší plochu pole a jen v těch obcích, kde alespoň 16 pěstitelů bylo k pěstění přihlášeno a kde byly příznivé podmínky pro tabákovou kulturu. „**Správní sbor**“ tabákové reže stanovoval každoročně celkovou plošnou výměru pro pěstování tabáku a „**ředitelství tabákové reže**“ provádělo rozdělení na jednotlivé nákupní okresy a pěstitelské obce.

„**Nákupní úřady**“ pak jednotlivým pěstitelům přidělovaly velikost osevňovací plochy a vydávaly pěstitelům „**povolení k pěstování tabáku**,“ které platilo jeden rok. Povolení nesměly dostat osoby trestané pro důchodkové přestupky, nebo které hrubě porušily předpisy o pěstování tabáku. Uchazeč o povolení k pěstování tabáku měl mít, kromě vhodného pozemku, i potřebné zařízení pro ošetřování sklizených tabákových listů (sušárnu). Pěstovaný tabák musel být ze semen úředně dodaných, předepsaným způsobem pěstován za stálého dohledu úředních orgánů. Sklizený tabák byl vykupován za ceny předem stanovené a vyhlášené zvláštní komisí. Pěstitel měl povinnost dopravit tabákové listy zhruba již roztříděné na vlastní náklad na místo převzetí. Pěstitelé ze vzdálených obcí dostávali příspěvky na dopravu tabáku do nákupního úřadu.²⁷

„**Nákupní komise**,“ složená z úředníků tabákové reže, důchodkové kontroly a důvěrníka pěstitelů, zjišťovala váhu a jakost odvádného tabáku. Zpracování tabáku se provádělo výhradně ve státních tabákových továrnách.

„**Tabákový monopol**“ se rovněž vztahoval na dovoz a průvoz tabáku. Soukromé osoby potřebovaly k dovozu tabáku povolení ministerstva financí a z dováženího tabáku (cigaret, doutníků) platily **clo a licenční poplatky**, který činil 400 Kč z 1 kg ryzí váhy.^A Bezcelně a bez povolení směl cestující dovézt 12 doutníků obvyčejné velikosti, nebo 8 doutníků neobvykle velikých, nebo 60 cigaret, nebo 60 g tabáku. Obyvatelé pohraničního pásma směli denně přenést přes hranice k vlastní potřebě čtvrtinu tohoto množství. Obdobné zásady platily i pro průvoz tabáku, přičemž mohly pohraniční celní úřady cestujícím dovolit pod celní kontrolou volný průvoz 0,5 kg tabáku.

Vývoz tabáku a tabákových výrobků jakéhokoliv druhu i množství byl zcela volný, rovněž i ostatní mimo hadrů, které byly jedinou položkou v **celním sazebníku - vývoz**.

Dovoz hotových výrobků byl jen v nepatrné míře, a proto jejich prodej byl možný jen v některých trafikách, a to podle předpisů „**o prodeji tabákových specialit**“. Domácí výrobky přicházely do obchodu v úředních obalech, zboží cizozemské v původním balení bylo opatřováno „**kontrolní páskou**“.

Trvale vyráběné tabákové výrobky byly uváděny v **úředním ceníku** a v jejich cenách byla obsažena i spotřební daň. Zvlášť byly stanovovány ceny pro tabákové výrobky, určené pro veletrhy, výstavy, slety, Vánoce atd.

Od 1. února 1925 byla zrušena výhoda tzv. **limitního tabáku**, tj. tabáku za limitní (snížené) ceny některým skupinám spotřebitelů, např. vojákům. Po **Mnichovské**

---

^A Podle zák. č. 74/1920 Sb.